

En schermutseling tussen Markies de Sade en Freiherr v. Sacher Masoch

Van Joyce is één toneeltekst bewaard gebleven, Exiles. Nancy Derboven schetst de receptiegeschiedenis van een 'onspeelbaar' stuk en bespreekt Peter van Kraaij's encenering voor het Kaaitheater.

Exiles wordt door velen beschouwd als een soort minimale Joyce. De meesterwerken zijn *Portrait of the Artist as a Young Man* (1916), misschien *Dubliners* (1914), maar vooral de vernieuwende romans *Ulysses* (1922) en *Finnegan's Wake* (1939). *Exiles* is, zelfs in de ogen van de fanatiekste Joyce-adepten, een ongelukje en op scène gebracht een echte miskleun.

Exiles vertelt het verhaal van de schrijver Richard Rowan die na negen jaar vrijwillige ballingschap samen met zijn 'bijzit' en zoon terugkeert naar zijn geboortestad Dublin, en daar zijn vriend-journalist Robert Hand en zijn goede vriendin Beatrice Justice ontmoet. De liefdesintriges die uit deze ontmoetingen ontstaan, zijn echte machtsspelletjes en stellen de idee van overspel en totale emotionele en lichamelijke vrijheid centraal.

Het getuigt vanwege het Kaaitheater en regisseur Peter Van Kraaij van veel moed om juist *Exiles* te willen opvoeren, in plaats van het bij dramaturgen populaire *Circe*-hoofdstuk uit *Ulysses* bijvoorbeeld, zeker ook gezien de lamentabele opvoerings-geschiedenis van het stuk.

Fiasco

Geschreven in 1915 en uitgegeven in 1918, beleefde *Exiles* in 1919 zijn toneelpremière in München, door toedoen van

Stefan Zweig, die het stuk erg bewonderde. Het werd echter een compleet fiasco. Joyce kon geen visum krijgen en moest in Zürich blijven. De opvoering veroorzaakte een heuse rel in het theater, kreeg slechte kritieken ("So viel Lärm um ein Irische Stew?", schreef een gezaghebbend criticus), en werd uiteindelijk al na één voorstelling afgelast omdat de hoofdacteur ziek gevallen was.

Zijn première in het Engels kreeg *Exiles* in New York: het werd in 1925 41 keer opgevoerd door het Neighborhood Playhouse, met wisselend succes. Vooral het gebrek aan actie en de monotone toon van het drie uur durende spreektheater stoorden de recensenten. Eén van hen had het zelfs over theater met "the spirit and tempo of a German funeral." Anderen prezen dan weer de intense emotionele analyses.

In 1926 volgde er een opvoering door de London Stage Society, in een regie van W.G. Fay, een ervaren Iers acteur en regisseur die samen met zijn broer een vitale rol speelde in de geschiedenis van het Abbey Theatre in Dublin. Het bleek een goede keuze, maar weer waren de reacties gemengd: volgens Joyce-biograaf Richard Ellmann reageerde het publiek enthousiast (o.a. Bernard Shaw zou bij een publiek debat aanwezig zijn ge-

weest), terwijl de recensies overwegend negatief waren. Het was de laatste belangrijke productie in het Engels die tijdens Joyce's leven opgevoerd zou worden.

Harold Pinter is vrijwel de enige die bij pers en publiek onverhoopt succes behaalde met zijn opvoeringen. Hij enceneerde *Exiles* twee maal: in het Londense Mermaid Theater in 1970, en - in een andere en volgens de meeste critici zwakere cast - met The Royal Shakespeare Company in 1971. De juiste toon leek eindelijk gezet en de mythe als zou *Exiles* onopvoerbaar zijn (een mening die o.a. Ezra Pound graag verkondigde, al vond hij de tekst op zich interessant) leek uit de wereld geholpen... Toch werden de opvoeringen hierna, in de jaren zeventig o.m. in New York (1971 en 1977) en in Dublin (1973 en 1977) nog steeds met gemengde gevoelens ontvangen.

De kritieken hekelden het gebrek aan actie, de droge dialogen en het intellectueel gebabbel over seksuele relaties ('een moeras van woorden'), de intelligente analyse die echter dramatisch niet werkt,... Vooral ook het ontbreken van afstand tussen Joyce en zijn literaire alterego Richard Rowan werd vaak als storend ervaren (*Exiles* bevat veel autobiografische elementen, zoals Joyce's eigen - vrijwillige - ballingschap, zijn strijd tegen de gangbare moraal maar vooral ook zijn obsessies en twijfels rond de eventuele ontrouw van zijn 'vrouw' Nora Barnacle). Heel wat critici konden zich ook niet verzoenen met het open einde; ze vonden het té 'onbeslist'. Anderen vielen dan weer over de amorele thema's: "The play is not about Ireland; it is about hell."

Regisseursstuk

Uit het voorgaande wordt duidelijk dat een succesvolle opvoering van *Exiles* sterk afhangt van de regisseur en de acteurs. Zij moeten een manier vinden om de tekst, die op zich sterk is, op het toneel te laten 'spreken'. Regisseur Peter van Kraaij en zijn team zijn daar wonderwel in geslaagd. Van Kraaij's encenering is sober en de 'bewerking' (door vertaler Geert Lernout en Van Kraaij) blijft dicht bij Joyce's originele tekst. Zonder onnodige kunstgrepen slaagt hij erin een twee-en-een-half uur durende voorstelling te maken die beklift.

Dat heeft veel te maken met zijn interpretatie van de tekst; die raakt écht de kern van het verhaal: de strijd van Richard